

1530, ki so jim sledile še tri, vse do leta 1539. Na ta način so si začeli Habsburžani prizadevati za učinkovito obrambo pred napadi Turkov. Naseljeni kolonisti so se omenjali z različnimi imeni: Prebegi, Uskoki, Vlahi, Čiči, Srbi. Glede na to, da so bili naseljenci po večini pravoslavni Srbi, ki so se ukvarjali z živinorejo, so za njih začeli uporabljati ime Vlahi. Te Uskoke so vodili uskoški vojvode, ki jih avtor podrobneje navaja. Po preureditvi Vojne krajine v dva generalata leta 1578 je bil Žumberak podrejen Karlovškemu generalatu. Po ukinitvi Vojne krajine leta 1881 se je pojavilo vprašanje, komu naj pripada Žumberak – ali Kranjski ali Hrvaški. Žumberak je bil dodeljen civilni Hrvaški. Stara uskoška družinska rodovna skupnost (zadruga, ki je dolgo ohranjala prvine južnoslovanske zadruge) se je konec 19. ali v začetku 20. stoletja začela razkrajati. Veliko žumberškega prebivalstva se je v novejšem času izselilo in se v povojnem času skrčilo kar za štiri petine. Milan Bračička se je v prvi vrsti posvetil tujim naseljencem Uskokom. Nikjer pa v tekstu ne obravnava odnosov in razmerja med staroselci Hrvati in Uskoki na vzhodnem delu ali do Slovencev v zahodnem delu Žumberka.¹

Precej obsežno in na določenih mestih dokaj podrobno drugo poglavje posveti avtor delovanju pravoslavne in uniatske (grškokatoliške) cerkvene skupnosti na območju Žumberka. Kot izhodišče za razpravo se osredotoči na 16. stoletje, ko je grška pravoslavna patriarhija priznala avtokefalnost dvema slovanskima pravoslavlima patriarhijama, in sicer srbski pravoslavni Pečki patriarhiji (1557) in ruski pravoslavni Moskovski patriarhiji (1589). Po Augsburgem verskem miru leta 1555, ko se je v severni in zahodni Evropi od katoliške cerkve odcepila protestantska cerkev, si je rimskokatoliška cerkev to izgubo jurisdikcije skušala nadomestiti v južni in vzhodni Evropi. Z metodo uniatstva (t.j. priznanje papeževega primata) je rimskokatoliška cerkev širila jurisdikcijo na ozemlje ruske pravoslavne (Brestovska unija 1595) in na ozemlje srbske pravoslavne cerkve (Marčanska unija 1611).

Ker se je do začetka 17. stoletja v Vojno krajino

naselilo že precej pravoslavnega prebivalstva, se je pokazala potreba, da pravoslavni dobijo svojo škofijo. Leta 1609 je bila za vse pravoslavne naselbine na Hrvaškem ustanovljena Marčanska škofija, ki pa je ostala v povezavi s srbsko pravoslavno cerkvijo. Sestavni del te škofije je bil tudi Žumberak. Leta 1611 pa je pod pritiskom zagrebškega škofa Petra Dometroviča prvi pravoslavni marčanski škof Simeon Vrantanja sprejel uniatstvo. Naslednje marčanske škofove, ki so tudi pristali na unijo, pa je še naprej potrjeval Pečki patriarh. Postopoma je Marčanska škofija izgubila svojo samostojnost in postala podrejena zagrebškemu škofu. To je trajalo do leta 1777, ko je bila ustanovljena posebna uniatska Križevačka škofija. Avtor nato spremlja delovanje posameznih križevačkih škofov. Leta 1966 za časa enajstega križevskega škofa Gabrijela Bukatka (1952–1981) je bilo središče Križevske škofije preneseno v Zagreb.

Tretji del knjige je posvečen etnografskim značilnostim Žumberka. Na kratko nas seznanja z značilnostmi stavbarstva, nekoliko obširneje pa se posveti opisu ženske in moške narodne noše Žumberčanov. Pri tem opozarja, da se razlikuje noša med pripadniki rimskokatoliške in grškokatoliške vere. Posebej se posveti ljudskim pesmim in običajem, vezanim vezanim na krščanske praznike (božič, velika noč, krstna slava, pogrebni običaji, pust ipd.).

Knjigi je dodan imenski seznam ter seznam slik in zemljevidov. Priložen je tudi spisek uporabljene literature. Žal moram opozoriti, da je priloženo zelo veliko črno-belega slikovnega gradiva, ki pa je zelo slabo razpoznavno zaradi slabe tehnične izvedbe.

Ignacij Voje

Cvetoči klas pelina: slovenski begunci v Avstriji po letu 1945 (ur. Lenart Rihar). Ljubljana: Družina: Rafaelova družba, 2014, 294 strani.

Kocmur Marjan: Umik čez Ljubelj, maj 1945, skozi objektiv Marjana Kocmurja (ur. Boštjan Kocmur, Tamino Petelinšek in Primož Lampič). Celovec: Mohorjeva družba, 2015, 159 strani.

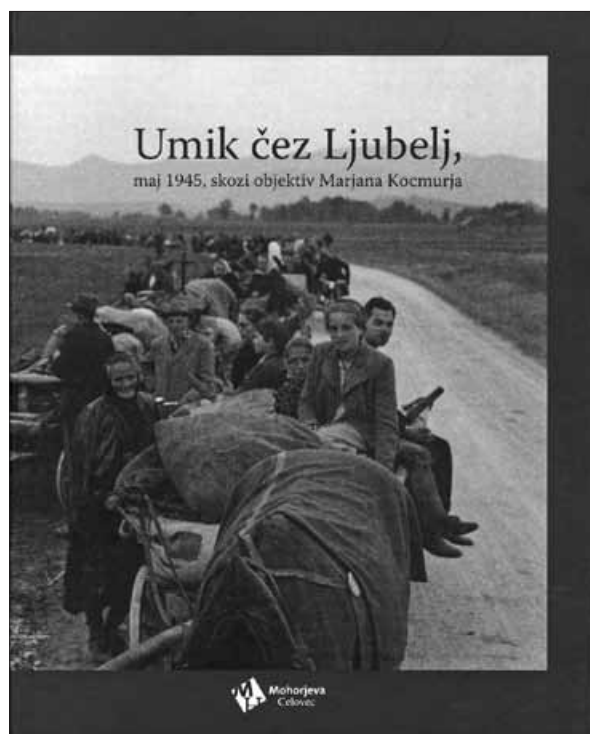
Ob 70-letnici konca druge svetovne vojne sta izšli dve knjigi, ki sta si po obravnavani tematiki zelo podobni in sta namenjeni isti ciljni skupini: neposrednim udeležencem begunskega eksodusa, njihovim potomcem, prijateljem ter tistim, ki jih zanima zgodovina tega obdobja ali pa so fotografski navdušenci in jih zanimajo motivi in tehnična plat posnetih fotografij. Ob bolj skrbnem pregledu pa se izkaže, da

¹ Skoraj istočasno kot Bračičkova knjiga je izšlo v Zagrebu delo Draga Vukelića, *Žumberački uskoci. Unijačenje i odnarođivanje*. Zagreb: Srbski narodni svet, 2015, 507 strani. V delu zelo podrobno opisuje njihov prihod na območje, ki so ga zasedali staroselci Hrvatje in Slovenci. Razlikovali so se v verskem, nacionalnem in jezikovnem pogledu. Opisuje njihovo življenje, nošo, običaje, moralo, organizacijo življenja, gospodarsko udejstvovanje, družbeni status itd. Eden od vzrokov, ki je Vukelića usmeril v pisanje knjige o žumberških Uskokih, je dejstvo, da uskoški Žumberak izumira. Pred prihodom Uskokov v Žumberak, naj bi na tem območju živelo okrog 1000 prebivalcev. V štirih selitvah do leta 1540 naj bi se v Žumberak naselilo približno 3000 Uskokov. Število prebivalstva je naraščalo vse do konca 19. stoletja, ko je doseglo število 10.000. Nato je nekaj časa stagniralo. V obdobju Kraljevine Jugoslavije je doseglo preko 18.000 prebivalcev, nato pa se začne drastično upadanje. Danes je veliko vasi praznih, prebivalcev pa ni več kot 1000.

se knjigi pravzaprav dopolnjujeta, nekaj posnetkov je celo istih.

Glede na prikazano, moramo začeti s predstavitvijo Kocmurjeve knjige, ki je časovno omejena na maj 1945. Prvotni namen fotografa je bil dokumentirati odhod njihove 7-članske družine, ki so jo sestavljali oče, mama, trije sinovi, dve hčerki in dojenček. Pot se je začela v ljubljanskih Mostah in družina jo je skupaj nadaljevala do Gameljna, kjer se je ženski del družine zaradi dojenčka ločil – vrnili so se domov, moški pa so pot nadaljevali naprej. In prav to pot »iz sužnosti in mogoče smrti v svobodo« je avtor tenkočutno ujel na film. A drama se tu še ni končala – en sin je bil vrnjen v Slovenijo in ubit na Koroški Beli, oče je leta 1947 umrl v Avstriji, avtor in brat Sebastjan sta odpotovala v Argentino, tako da se družina ni videla nikoli več! V knjigi je objavljenih 87 črno-belih fotografij od več kot 10.000 ohranjenih, ki jih

hrani avtorjev nečak Boštjan Kocmur, ki se je z družino pred leti vrnil v Slovenijo.

Črno-bele fotografije pravzaprav govorijo svojo posebno zgodbo – spremljamo etape dogajanja: nepregledna množica ljudi, ki se po prašnih, makadamskih cestah umika proti severu države, ob cestah videmo obraze prestrašenih domačinov, ki nekako ne vedo, ali naj beguncem priskočijo na pomoč ali naj se umaknejo v zavetje svojih hiš in izza zaves opazujejo pot nesrečnikov na tuje. Med fotografijami je razmeroma malo posnetkov vojakov (SNV, nemške vojske in drugih vojaških formacij), pomembnejših slovenskih politikov pa sploh ni opaziti. Na mnogih fotografijah lahko prepoznamo podobe mest in naselij (Ljubljana, Tržič, Ljubelj, Borovlje, Vetrinj), pokrajine, povsod pa veliko odvrženih predmetov, ki jih ljudje niso več potrebovali ali so jim bili v napoto: pokvarjenih vozil, koles, vozov, odvrženega orožja, poginulih živali... Nered – kamorkoli seže oko! In kot dopolnilo vsem tem podobam se pred nami zvrstijo še podobe posameznih ljudi, ki jih je fotograf »ujel« pri vsakdanjih opravilih, pri različnih slovesnostih, pri verskih obredih, pri šolskem pouku, pri igri. Povsod podobe resničnega življenja in dokaz, da so se ljudje »nekako znašli« in poskušali živeti čim bolj »normalno« življenje, tako kot so živeli nekoč doma. To se najbolj vidi na obrazih otrok, ki so bili premajhni, da bi lahko dojeli vse težave in skrbi, s katerimi so se srečevali njihovi starši: kako preživeti in nahraniti družino. Na številnih fotografijah (zlasti pri portretih in skupinskih fotografijah) nas dobesedno preseneča »veselost« tistih, ki so pozirali fotografu. Verjetno jih je tudi on sam spodbujal, da se mu nasmehnejo, da izpadejo fotografije čim lepše. Konec koncev so bile namenjene za spomin na begunski čas, ki je ljudi povezal na poseben način. Njihova skupna usoda je med njimi vzpostavila tudi solidarnost, medsebojno pomoč, nova znanstva in prijateljstva. Tudi ljubezenske zveze so se rojevale v teh kaotičnih razmerah, saj je bilo med begunci izredno veliko mladih ljudi.

Vendar je objava tega fotografskega gradiva le en del te izpovedne begunske zgodbe. Pravzaprav šele prvi korak na poti, ki bo nekoč pojasnila in raziskala to zgodovinsko dogajanje. Fotografije so same po sebi sicer dovolj verodostojen zgodovinski vir in prav tako tudi vir za etnološke raziskave (noše, oblačila, bivališča, orodja, predmeti itd.), ki pa jim je vendarle treba dodati še veliko dopolnilnih podatkov. Predvsem bi morali zbrati čim več pričevanj neposrednih udeležencev (avtobiografsko gradivo), njihove korespondence (tako medsebojne kot s tistimi, ki so ostali doma), dnevniških zapisov (ki so zaradi sočasnega nastanka še posebej dragoceni). Vse to namreč predstavlja neprecenljiv vir za spoznavanje naše preteklosti in njenih protagonistov. Še dodaten problem se pojavlja pri arhivskem gradivu, ki je večinoma še neidentificirano ali pa težko dostopno oz. celo nedostopno.

Druga, še obsežnejša foto-kronika *Cvetoči klas pelina: slovenski begunci v Avstriji po letu 1945* prikazuje begunsko problematiko skozi daljše časovno obdobje, od maja 1945 do leta 1949 oziroma do odhajanja beguncev v prekomorske države – pravzaprav »slovov«. Veliko večino fotografij je posnel amaterski fotograf Marjan Hočevnar, ki se je leta 1956 vrnil domov in s seboj prinesel tudi ves svoj obsežni fotografski arhiv. Velika škoda pa je, da se ni ohranila vsa njegova osebna korespondenca, saj si je ves čas, ko je bil ločen od svoje družine, dopisoval z ženo in sinom.

Nekatere objavljene fotografije so posneli še nekateri drugi fotografi: Franc Šetina, že zgoraj imenovani Marjan Kocmur in še nekateri drugi. Večino gradiva (skoraj 20.000 posnetkov) hrani Rafaelova družba v Ljubljani, ki je tudi poskrbela za to, da je gradivo digitalizirano in tako preko svetovnega spleta dostopno večjemu številu ljudi. Večino gradiva (17.000 posnetkov) jim je pred leti predal avtorjev sin Janez Hočevnar.

Zgodovinski oris slovenskega povojnega begunstva, ki je tudi bogato opremljen z opombami in slikovnim gradivom, je pripravila mag. Helena Jaklitsch. Pri izboru in dokumentiranju fotografij sta tvorno sodelovala tudi zakonca Starman iz Špitala, ki sta ta čas tudi sama doživela, deloma pa so podatke prispevali posamezniki, ki so si ogledali »potujočo razstavo begunskih fotografij«. Prva razstava je bila leta 2006 v prostorih Galerije Družina, nato pa se je selila po več krajih Slovenije, v zamejstvu in zdomstvu. Skupno je objavljenih 325 fotografij (nekaj malega tudi barvnih), sicer pa prevladujejo črno-bele fotografije.

Celoten fotografski opus je razdeljen na enajst poglavij, vsako od njih pa uvaja tudi pesem ali prozno besedilo enega od avtorjev, ki so tudi sami izkusili begunsko usodo: dr. Tine Debeljak, Karel Mauser, Marjan Jakopič, Mirko Kunčič, France Papež, Vinko Rode, Bazilij Valentin (pater Bazilij), Vinko Beličič in dr. Vladimir Kos. Poglavja si sledijo v naslednjem vrstnem redu: Novo življenje (taborišča: Vetrinjski, Peggetz pri Lienzu, Špital); Delo za preživetje (poklicno delo, obrtne delavnice); Zdravstvena oskrba (zdravniki in medicinsko osebje pri svojem delu); Prehrana (kuhanje in razdeljevanje hrane); Otroci pa so rastle (rojstva, otroci pri igri in pred kamero); Šolanje (otroci pri igri, v vrtcu in v šoli); Kulturna dejavnost (gledališke predstave, pevski zbori, godba, tisk); Šport in skavti (telovadni nastopi, akademije); Versko življenje (taboriščna kapela, obredi, procesije, podelitev zakramentov, smrti); Obiski na Ljubelju, romanja, izleti, praznovanja (srečanja s sorodniki); Slovo in odhod v svet (priprave na izselitev, zadnje slovo in pot v neznanu).

Enako kot pri Kocmurjevi knjigi so tudi na teh fotografijah po večini veseli in vedri posamezniki, ki na vsakem koraku izpričujejo veselje do življenja, pa čeprav skoraj vsakdo izmed njih nosi v srcu spomi-

ne na težke in travmatične vojne in povojne dni. Pri tem jim je veliko pomagala tudi njihova verska pripadnost, saj so le v molitvi in veri v Boga našli uteho in upanje, da bo nekoč bolje in lepše. Velika večina beguncev se je skorajda vsakodnevno udeleževala svetih maš, ob večerih pa so cele družine molile rožni venec. Tudi otroci so v sklopu šolskega pouka imeli verouk in hodili k posebni, šolski maši. Nekako so se begunci poistovetili s Kristusovim trpljenjem in se zaupali v varstvo Brezjanske Marije (njeno podobo je za begunsko kapelo naslikal slikar Friderik Jerina).

Glede na nepregledne množice beguncev, ki jih vidimo dan za dnem na TV ekranih bi lahko celo zapisali, da se nam ponavlja »maj 1945«. Toda pred sedemdesetimi leti so svetovni politiki zmogli toliko modrosti, da so za begunce znali ustrezno poskrbeti – jih namestiti v begunska taborišča, jim priskrbeti hrano in drugo potrebno blago, da so lahko kolikor toliko normalno (skromno!) živeli.

Rozina Švent

Zbornik soboškega muzeja 22–23 (ur. Franc Kuzmič). Murska Sobota: Pomurski muzej, 2015, 258 strani.

Novi zbornik soboškega muzeja je bil širši javnosti predstavljen 3. decembra 2015, na *Ta veseli dan kulture*, skupaj s katalogom Karikature Ladislava Kondorja (avtorica spremnega besedila je Tamara Andrejek). Vsebinsko, pomen in namen izdajanja zbornika soboškega muzeja je zbranim obiskovalcem, med katerimi so bili tudi nekateri avtorji prispevkov zbornika, predstavil urednik mag. Franc Kuzmič. Tudi tokratna številka z zvonikom v Ivanjševcih leta 1985 na naslovnici, je vsebinsko bogata in raznolika kot vselej doslej, saj vsebuje 8 razprav in člankov, 2 zapisa, 8 poročil in bibliografijo za konec.

Prvi prispevek *Gomilno grobišče pri Mačkovcih*, ki je delo Ive Roš, je obširna študija o dveh gomilah, ki sta bili odkriti leta 1999 med arheološkim pregledom terena pred gradnjo železnice Murska Sobota–Hodoš. Avtorica prispevka je potek izkopavanja in arheoloških plasti rekonstruirala na podlagi podatkov iz terenskega dnevnika in dokumentacije, vse najdbe pa tudi podrobno interpretirala. Kot ugotavlja, sodi gomilno grobišče pri Mačkovcih v skupino manjših grobišč in verjetno predstavlja družinsko grobišče, katerega nastanek se glede na pojav in trajanje oblik posodja postavlja v obdobje 1. polovice 2. stoletja.

Tudi druga razprava v zborniku je arheološka, vezana na *Razvoj keramične tehnologije pri Slovanih ob primerjavi najdišč Kotare-Baza in Grofovsko*. Avtor Marko Pečovnik je podrobneje predstavil rezultate